Доц. др Маја Радонић*
Факултет за културу и медије
Универзитет „Дон Незбих”
Београд

ПЕТАР КОЧИЋ, НАШ САВРЕМЕНИК

Сажетак: У раду се кроз приказ живојној и књижевној пути Петра Кочића, даје преглед једној од најдаровитијих приповедача модерне српске књижевности, али и великој борца за националну и социјалну правду и неуморној заштитника поштованих и обесправљених. Уз преглед најважнијих тумачења Кочићевој дела, рад указује на поларизовану слику света која налази свој прецизан одраз у његовом књижевном делу, где често наилазимо доследно реализоване симболистичке дихотомије попут његова љубав-смрт, патријархално-модерно, његова (слобода) и траг (ројство), или старо-ново, при чему је вредносна скала увек на страни прошлости, старинској, честитој, дакле оној пре колонизације и доласка шућинске власти. Ипак, духовни простор је одувек био и простор најслободније људској деловања, па довиљиви Кочићеви јористици односе своје једине победе над „главном тегодом” управо у слободној ири духа, која свој одраз налази час у ведром, час у јорком хумору и јрвенствено у заносном, бојастом кочићевском језику, јуном творачке и вишалне снаге.

Кључне речи: ПЕТАР КОЧИЋ, ПРИПОВЕТКА, ЈЕЗИК, ХУМОР, САТИРА, ПОЛАРИЗАЦИЈА, БОРБА, БУНТ, СЛОБОДА.

---

* Контакт: mradonic@naisbitt.edu.rs

1. Несмирени ратник

„Кочић је био национални песник и национални политички борац. Он је трибун и врста гуслара. Био је бунтовник и робијаш. Био је лукав и наиван. Од свега тога има трагова у његовом стварању. Он је волео народно предање и своју земљу и с политичком памећу и с романтичним срцем. Али и с познатом, нерационалном љутњом Крајишника.” – написаће Исидора Секулић 1935. године у есеју посвећеном питању савремености стваралаштва Петра Кочића, потврдивши и трајну вредност његовог дела које чини „књигу староставну, а то је трајност трајнија од савремености” (Секулић, 1959: 55).

Петар Кочић је рођен 1877. у селу Стричићи, у области Змијање, у породици сеоског свештеника Јована, који се после смрти Петрове мајке Маре замонашио у манастиру Гомионица и узео монашко име Герасим. Годину дана после Петровог рођења, одлуке Берлинског конгреса 1878. године најављују нову епоху и буран период у историјском развоју Босне и Херцеговине. Наиме, у члану 25. Берлинског уговора наведено је: „Провинције Босну и Херцеговину ће окупирати и администрирати Аустроугарска.” (Чубриловић, 1953: 28)

За првог гувернера у тадашњој Босни и Херцеговини постављен је Бењамин Калај, министар за финансије Аустроугарске и министар за специјалне послове Босне и Херцеговине. Окупација Босне и Херцеговине била је тек почетак политичких, стратешких и економских циљева које је поставила Аустроугарска, а обележиће цео живот, стваралаштво и јавно деловање Петра Кочића. Борбени дух, који је уз љубав према отаџбини, народу и слободи наследио од свог оца Герасима, пратиће га тако од најмлађих дана, а према сведочењу писара душевне болнице у Београду Милана Стојимировића, у којој је 1916. Кочић умро, чак и у тим последњим данима потпуне клонулости и душевне обамрлости, он би живнуо и блеснуо на трен чим би се повела реч о националном питању и борби за слободу.¹

Као и цео његов животни пут, и школовање интелигентног, али импулсивног дечака није текло мирно. После двогодишњег школовања у манастиру Гомионици, отац Герасим га премешта у основну бањалучку школу. Осетљивог Петра током целог школовања пратила је носталгија

¹ У тексту „Са шајкачом у гроб”, Перо Симић бележи сведочење Милана Стојимировића о последњим данима Петра Кочића: „Растао је, препорађавао се, преображавао се у другог човека. Зачас би блеснуле његове очи, са његовог лица би се изгубила она ужасна опуштеност душе без воље и покрета. Од једног болесног, тихог, апатичног човека, постајао би опет борац, политичар, вођа. У разговорима са Стојимировићем Кочић је говорио о томе да живи за дан кад ће „Срби да се врате”, при чему је мислио на српску војску која је 1915. године напустила Србију.”

за планином, људима, оцем, родном грудом и Змијањем, што ће касније у својим књижевним делима преточити у неке од најлепших и најупечатљивијих слика свог краја, налик импресионистичким платнима велике животности и снаге.

Године 1891. Кочић напушта Бањалуку и одлази у Сарајево где уписује Сарајевску гимназију. Ту се још јасније осећала аустроугарска окупација и злогласни Калајев режим, који је био нарочито рестриктиван на плану просвете, културе и школства. Аустроугарске власти с Бењамином Калајем на челу служиле су се немогућношћу проналажења заједничких интереса између Срба, Хрвата и муслимана, те су несугласице продубљивали, како би на што лакши начин управљали овим просторима. Сматрали су да највећа опасност по Монархију представља међусобно приближавање Срба и муслимана. На привредном и политичком пољу његова политика је имала одјек и постизала одређене циљеве. Калај је, међутим, првенствено настојао да онемогући културни развој народа ових простора, и на овом плану наилазио на најјачи отпор, поготово од припадника српске заједнице.

Већ у првим данима школовања нови гимназијалац се сукобљава са школском дисциплином опирајући се и самом наставном плану, јер у њему није мировао борбени дух. Његов изразити интелект убрзо је дошао до изражаја, а стално га је пратио и бескомпромисни национализам и плаховита горштакча нарав. Због свега тога, оптужен је због иступа на јавном месту, и у мају 1895, пред сам крај IV разреда, искључен из гимназије и полицијски протеран у Бања Луку. Истог месеца одлази у Београд и наставља школовање у Првој гимназији, где је и матурирао.

„За Кочића као и за све остале Србе из поробљених крајева Србија је била идеал слободе, иако, у то време реакционарног обреновићевског режима, слободе у њој није било. Србија је за њих представљала националну светињу, идеал свеопштег људског морала и људског достојанства.” (Ђурић, 1965:8)

После окончања школовања у Београду Кочић 1899. године уписује студије славистике на Филозофском факултету у Бечу. У почетку редован студент на предавањима Ватрослава Јагића, Кочић постепено напушта факултет, јер га све више заокупљају књижевност и политичко деловање. У међувремену је стекао глас истакнутог писца, објавивши две књиге приповедака (*С њланине и исјод њланине*, 1902, 1904), као и истакнутог националног борца због учешћа у разним студентском акцијама против аустроугарског режима у БиХ. Прве своје књижевне радове читао је у тадашњем српском академском друштву „Зора”, где 1903. године први пут чита и свог „Јазавца пред судом” и тако на велика врата објављује одлучну и оштру борбу против Аустрије и српске чаршије. Из тог раз-

лога постаје омиљен међу српском омладином и студентима. С порастом угледа и местом вође, почиње да расте и његов досије код аустријских власти. Његов боравак у Бечу обележен бедом и сиромаштвом траје до 1904. године, када је апсолвирао филозофију. Чак и „Просвјета”, која је организована да пружа помоћ српским сиромашним ђацима, остаје нема на његова обраћања и молбе, највише због његове оштре критике српске чаршије у Босни и Херцеговини, која је заузела компромисни став према колонизаторској власти.

Почетком 1905. постављен је за наставника српског језика и књижевности у гимназији у Скопљу, одакле је због једног натписа у *Полицији*, премештен у Битољ. Сматрајући казну неоправданом, напустио је државну службу и вратио се у Сарајево, где је постављен за секретара српског културног друштва „Просвјета”. Скопље је, међутим, остало у трајном сећању осетљивог горштака, највише због мира који је тамо осећао и који више нигде неће доживети на тај начин. Тако у својој белешци у *Дану* Кочић пише: „Када бацам ове мисли на хартију, Скопље мирно почива уз тихано и поспано шумљење брзог Вардара, обасјаном пуним мјесецом који се издигао повисоко изнад Шар-Планине. Иако се одавно није смркло, нигдје по улицама живе душе, а из кућа скопљанских, које имају свој нарочит облик, не чује се никакав говор ни жагор.” (Чубриловић, 1953: 66)

По повратку у Босну, Кочић је један од првих интелектуалаца који подржава организоване радничке покрете из маја 1906. и који им се придружује. Отворено говори на многим организованим штрајковима, због чега се додатно замера аустријским властима. Својим храбрим понашањем стиче све већи углед код радника, поставши народни идеал, снага и понос. Због ових иступа влада одлучује да га протера из Сарајева, те се ускоро враћа у Бањалуку, у родни крај. Иако видно измучен, дочекан је у Бањалуци као херој, што му даје додатну снагу и подстрек да настави са својом борбом. Што је више био прогањан, то му је више јачао углед у народу. Тако је на Видовдан 1907, са својим истомишљеницима покренуо часопис *Отаџбину*.²

² „Појаву Кочићеве Отаџбине ваља сагледати и доживети у склопу свеукупног покрета српског народа у Босни и Херцеговини за национално и социјално ослобођење, који је на Змијању и у Крајини попримио најреволуционарније обележје колико због богате слободарске традиције толико и због Кочићевог доласка у најодсуднијем тренутку за политичку акцију. Она није покренута само да би у Западној Босни пропагирала Сарајевску резолуцију, него вршила далеко ширу и значајнију улогу коју је од ње очекивао Кочић са кругом сарадника које је окупљао у Бањој Луци. Отуда она не представља почетак политичкоопозиционог покрета у Босни и Херцеговини против аустроугарске окупације који се јавио нешто раније, посебно у време борбе за црквено школску аутономију.” (Вулин, 1991: 29-30)

Ошацина у својој уводној речи тражи подршку Срба, не само у Босни и Херцеговини, већ и у Србији и ма где они живели, те пропaгира идеју уједињења Јужних Словена. „Брату брат, Шваби рат” биће звезда водиља национало-револуционарног програма овог листа, који стиче велики углед у Босанској Крајини. Због чланка „Тежак” у броју 1, покреће се процес против писца Петра Кочића и главног уредника *Ошацине* Вaсе Кондића. Обојица су осуђени на по четири месеца робије, што је узбунило домаћу, али и инострану јавност. Због чланка „Мирише барут”, који је објављен у осмом броју *Ошацине*, ухапшени су сви припадници Управног одбора, те сви сарадници, што је био узрок њеног гашења, те није излазила све до 1911. године.

После тамновања, Кочић се готово потпуно предаје политичком раду, сматрајући да као писац не сме бити мимо народа и изван свог времена. Оно што му је књижевна јавност замерала - занемаривање великог књижевног дара зарад политичког ангажмана, а Јован Скерлић пријатељски отворено препоручио да се посвети књижевности а не полититци, Кочић образлаже следећим речима: „Ми већ скоро тридесет година живимо под једним тешким и немилосрдним апсолутистичким режимом. У том дугом и мрачном времену народ је наш много зла и невоље претрпјели преко своје добросретне главе. Народна душа и тијело претрпјели су многа гоњења и неправде, вапијући и цвилећи у својој нечувеној потиштености и немоћи као ријетко који народ. Крици и јауци прегажене и увријеђене народне душе и мушког поноса испуњавали су својим немилим звуцима и одјецима земљу нашу и ваздух наш. Наш културни и политички живот развијао се под притиском туђинске непријатељске струје. Наш народ у том свом развијању пробијао се кроз тијесне кланце и богазе, промичући покрај бусија у страху и трепету да не изгуби лијепе и драгоцјене особине душе своје. (...) Представници наше умјетничке поезије не виде те очајне борбе, њих не боли њихова мека пјесничка душа што у тој борби постепено и тихано посрће и пропада један племенит и честит народ – њихов народ. (...) Ни једну слободну ни громовну ријеч не умједоше или не хтједоше рећи наши вајни пјесници, ти избрани синови народа, против овог тридесетогодишњег стања, против угњетавања и беспримјереног исисавања народне масе и душе. (...) Поред свега тога ми очекујемо великог пјесника жудно и жељно, очекујемо његове крупне и громке ријечи да се заоре као јериконска труба кроз ову испаћену земљу, да распламти замрле и следњене осјећаје у прсима нашим. Он ће доћи. Он мора доћи!” (Палавестра, 1965: 42)

Почетком 1910. он покреће часопис *Развишак*, који престаје да излази после шестог броја, а као избрани народни посланик постаје члан Сабора и одлази у Сарајево, где поново покреће *Ошацину* 1911. године. Уређивао

је и лист *Вјесник* и био члан редакције *Босанске виле*. Први знаци тешке болести јављају се 1912. године, стање му се погоршава, па крајем 1913. бива смештен у болницу за душевно оболеле у Београду, где ће и умрети ратне 1916. године, на једином месту у окупираној Србији које је тада имало статус слободне територије. Тако ће се, парадоксално, затворити животни круг великог писца и „несмиреног ратника” наше књижевности, да парафразирамо наслов збирке достојног наследника Кочићевог великог дара и преданог песника Босанске Крајине, Бранка Ћопића, још једне донкихотске фигуре наше литерарне традиције.

2. О Кочићевом књижевном делу

За разумевање дела појединих писаца, биографија не мора да има пресудну улогу, али књижевно дело Петра Кочића је нераскидиво везано за његов буран, и без дилеме, мученички животни пут. Међу животописима наших писаца, поготово с краја XIX и почетка XX века, не мањка трагичних животних околности (Милутин Бојић, Владислав Петковић Дис, Милутин Ускоковић, Бранислав Нушић, да поменемо само неколицину), али потресна судбина некадашњег дечака са Змијања, по својој непрекидној суровости и тежини, спада свакако међу најтрагичније. Међутим, за разлику од Диса на пример, Кочић је од своје прве објављене збирке *С њланине и исјод њланине* 1902, стекао велику наклоност и подршку књижевне критике, захваљујући у првом реду оценама водећег књижевног арбитра тог времена, Јована Скерлића. Из тог угла гледано, опусом невелико дело Петра Кочића спада међу дела о којима је сразмерно највише писано у нашој књижевној критици, и то претежно афирмативно, тако да га је, када је о књижевном раду реч, мимоишла судбина несхваћеног или препознатог талента.

Кочић се у књижевности јавио најпре младалачким стиховима објављеним у *Босанској вили* 1899, а као приповедач приповетком *Туба* 1901. У неколико следећих година објављује три збирке приповедака истог наслова *С њланине и исјод њланине* (1902, 1904, 1905), збирку *Јауци са Змијања* 1910. и *Суданију* 1911. године, као последњу приповедачку књигу коју је за живота издао (пored засебних издања *Јазавца ђред судом* и приповетке *Ракијо, мајко!*). Убрзо по изласку прве збирке *С њланине и исјод њланине*, огласио се Јован Скерлић у *Српском књижевном ѡласнику*, одушевљено поздрављајући младог писца речима како је „задовољство писати о овим приповеткама пуним младости и свежине, и о писцу који сав одише здрављем и поезијом живота.” (Скерлић, 1955: 185) Скерлић ће на сличан начин пропратити и следеће две збирке младог Кочића и на

тај начин дати један заокружен портрет његовог књижевног дела, а запажања која је тада изнео, остају актуелна и у светлу потоњих интерпретација Кочићевог дела, која су их додатно продубила и проширила. Међу најважније особености младог писца, Скерлић истиче његов језик „течан, звучан народни језик српски, језик којим су писали Његош и Љубиша” (Исто, стр. 193), затим *лак, шечан, врло реалистичан дијалој*, импресионистички пејзаж, ведри хумор, лирски стил, *симпатичну за пошлагаченој сељака, етнографски дух*, и наглашава лирску, родољубиву и сатиричну црту његове прозе. Дело Петра Кочића унето је већ у прво издање Скерлићеве *Историје новије српске књижевности* из 1912, као и у проширено и допуњено издање из 1914, чиме је „Петар Кочић практично канонизован као писац, јер се десило тако да је чин његове иницијације обавио лично наш највећи критички ауторитет и најутицајнији канонизатор новије српске литературе.” (Поповић, 2016:6)

О стваралаштву Петра Кочића писали су, између осталих, Павле Поповић, Бранко Лазаревић, Милан Богдановић, Владимир Ђоровић, Димитрије Митриновић, Перо Слијепчевић, Исидора Секулић, Вељко Петровић, а из тог периода првих одјека његовог дела, издваја се есеј Јована Дучића *Петар Кочић* из 1912 године, у коме велики песник модерне наводи како је Давид Штрбац „једини до данас крупни и сугестивни портрет сељака у нашој књижевности” (Дучић, 2008: 171). Дучић је сматрао да је Петар Кочић *Бојом послан* да напише први велики српски сеоски роман, као најбољи приповедач из босанских српских крајева, а осликао га је као борца, мегданцију и устаника с пером у руци. У периоду после Другог рата, готово да не постоји значајно име наше књижевне јавности које се није огласило поводом Кочићевих приповедака и сатира, а на овом месту поменућемо само значајне увиде у његово дело Мидхата Бегића, Меше Селимовића, Светозара Кољевића, Славка Леовца, Витомира Вулетића, Предрага Палавестре, Радована Вучковића, Горана Максимовића.

Најпознатији текст о Петру Кочићу из послератног периода написао је велики поштовалац његовог дела Иво Андрић, коме је, уз Симу Матавуља, Кочић био један од литерарних узора, што додатно осветљава и потврђује вансеријски приповедачки дар Петра Кочића и вредност његовог, обимом скромног, али значајем великог дела. Текст *Земља, људи и језик код Петра Кочића* први пут је објављен 1961, као предговор *Избраним сјраницама Петра Кочића*, а како прецизно увиђа Ранко Поповић „класична вриједност тог текста није ствар неке посебности и новине Андрићевог увида у Кочићево дјело, већ у снази израза и ширини синтезе, као и чињеници да је наш нобеловац непатворени кочићевац, те да је овај текст несумњиво писао с живим осјећањем духовног дуга великом

претходнику” (Поповић, 2016: 12). Иво Андрић ће тако, сажето износећи дотадашње оцене Кочићевог дела, оцртати и пут којим ће његови потоњи тумачи ићи, наводећи: „Петар Кочић је био од оних писаца који у себи носе готову и унапред формирану слику света коју они хоће и морају да изразе, од оних писаца који саберу толико интелектуалних средстава и изражајних могућности колико је најнужније да би могли своје дело да остваре, од оних писаца чија егзистенција није посвећена књижевности, него су књижевност и цела егзистенција стављени у службу живота и одређених животних потреба.” (Андрић, 1986: 156) Управо Кочићев став да је живот већи од уметности, истиче и Мидхат Бегић у уводу студије „Књижевно дјело Петра Кочића”, поткрепљујући изречено цитирањем речи самог Кочића, забележених у тексту о Ђури Јакшићу: „Да је љепота у умјетности бесмртна, познато је. Али има још нешто у умјетности што је бесмртније: живот.” (према: Бегић, 2016: 88)

Модерност Кочићевог прозног израза није истицана у првим оценама његовог дела, будући да су тадашњи проучаваоци истицали пишчеву везаност за традицију усменог, епског израза и повезивали Кочића са српском сеоском приповетком епохе реализма, али већ Исидора Секулић истиче Кочића као једног од првих *савремених* српских приповедача. О модерности Кочићеве прозе аргументовано пише и Радован Вучковић, истичући да су његове приповетке „репрезентативна прозна дела симболизма почетком 20. века, а исто тако образац како народна традиција постаје важан састојак модерне приповедачке структуре критичко-сатиричког и лирско-евокативног карактера” (Вучковић, 1989: 131). Предраг Палавестра такође налази елементе симболистичке поетике у Кочићевом делу, који је „наслутио естетско деловање уметничких симбола”, те су „многи његови ликови чисти симболи и иконе” и закључује: „зато се Кочић у српској књижевности јавља као претеча ангажоване критичке књижевности и бунтовног реализма – стила који је весник аванграде и изразит производ модернистичке епохе у књижевности.” (Палавестра: 1986:260).

Критичари Кочићевог дела су често као ману истицали његову жанровску недоследност, о чему ће Андрић у наведеном тексту забележити како је за Кочића изражајни облик био мање важан од онога што је желео да изрази, те да је због тога неретко напуштао књижевно поље и изражавао се кроз политику, публицистику, науку. У монографији *Свијет и прича Петра Кочића*, Горан Максимовић систематизује и жанровски дефинише Кочићев опус кроз седам белетристичких врста и подврста: лирске пјесме, лирско-медитативну прозу, социјалне приче, натуралистичко-психолошке приче, хумористичке приче, хумористичко-сатиричне актовке и документарно-умјетничку прозу, уз небелетристичке врсте: критичко-полемичку прозу, посланичке говоре и писма.

Тиме је прецизно систематизована жанровска разуђеност невеликог Кочићевог опуса, који је свој израз, рекли бисмо спонтано и у тренутку, даром рођеног приповедача лирске осетљивости, прилагођавао ономе што је тог тренутка морао да изрази.

3. Језик као упориште и оружје

Када је нечији живот обележен непрестаном борбом и страственим активизмом као што је то случај код Петра Кочића, он неминовно у себи носи поларизовану слику света, болно и трајно супротстављене и непомирљиве појмове и представе. Ова поларизована слика света налази свој прецизан одраз у његовом књижевном делу, где често наилазимо доследно реализоване симболистичке дихотомије попут парова љубав-смрт, као у приповеткама *Туба* или *Мртуга*, или патријархално-модерно, као у приповеци *Кроз мећаву*, где постоји и дихотомија старо-ново, при чему је вредносна скала увек на страни прошлог, старинског, честитог, дакле оног пре колонизације и доласка туђинске власти: „На зборовима и скуповима широко се и снажно пролијевала снага његова и љепота. Свега тога нема више, све је умрло, увело, ишчезло, да се никад не поврати.” (Кочић, 2016: 226). Ту су и симболичке дихотомије планина (слобода) и град (ропство) (*Кроз мајлу*), сељак-бирократа (*Вуков ђај*) или Србов-туђин, као у *Јазавцу ђред судом*, а сви ови парови стоје доследно раздвојени и непомирљиви: „Нас је сељаке, кажем вам, овај славни суд од много чега ослободио. Не ричу нам више са планине задригали бакови, нити нам боду чељади; не тару нам више силне волованице плотова и усјева ко у оно старо, блентаво, турско вријеме.(...) Што нам је славни суд оставио, то је мирно, ћудевно, паметно, истина, мало мршава и слабо, али за нас, блентаве Бошњаке, и није друго!..” (Исто, 93). У Кочићевом поетском свету нема мирног разрешења ових дихотомија, нити их може бити у компромисном превазилажењу разлика, или пак приближавању ставова, да употребимо фразе модерне политичке реторике, зато што ти парови стоје на супротним странама вредносне скале – они представљају у својој суштини архетипске парове, саму борбу добра и зла, онако како их види смели и бескомпромисни Кочићев дух.

Супротстављајући аутентични планински живот у нетакнутој природи, и традиционално хијерархијску организацију патријархалне заједнице као заштитнице, места сигурности и трајности за сваког горштака са једне стране, надолazeћој колонизацији и модернизацији која разара породицу, људско достојанство и најважније – самосвест и идентитет заједнице са друге стране, Кочић без дилеме и моралних преиспитивања

и сумњи, које најчешће служе као маска за конформизам, устаје целим својим бићем и животом у одбрану угрожених темељних вредности људског битисања. Он снагом своје имажинације осећа надлазећу претњу – претњу постепеног нестанка и брисања идентитета и памћења свог народа, која се надвила над становнике тадашње Босне и Херцеговине, и као вапијући у пустињи буди бунт и борбени дух, храбрећи угњетене да се свим силама одупру, попут савета које у *Суданији* дају затвореници један другоме:

„ - Крабри се Ђико, и брани се ђаметџијем бешједама! Плач и јаук не ђомаже нишџа на суду. Клине се клином издија, а бешјед бешједом...
- Не ђризнаји нишџа, неџо се одуџи на све чеџири неџе ђа одбијај... не дај на се!” (Исто: 237)

Међутим, у условима аустроугарске окупације, када ћесареви чиновници и војници стижу и у најзабаченије кутке планинских врлети, пишујући људе, имовину, стоку, свако дрво у шуми, кажњавајући оштро сваки преступ по само њима знаним *џалиџраџима* и када се чини да будно око невидљиве царевине све види, Кочићевом јунаку не остаје пуно простора за отпор. Ипак, духовни простор је одувек био и простор најслободнијег људског деловања, па довитљиви Кочићеви горштаци односе своје једине победе над *џлавашом џосџодом* управо у слободној игри духа, која свој одраз налази час у ведром, час у горком хумору и првенствено у заносном, богатом *кочићевском* језику, пуном творачке и виталне снаге. Шта представља једино оружје Давида Штрпца пред *славним судом*, осим његовог духа, осећаја за језик, иронијских преокрета, језичких каламбура у једној луцидној и маестрално одиграној, горко-смешној игри духа: „Е, вала царевини, нашој премилостивој Земљаној влади и славном суду! Болан, болан, ја би крви своје, иако је снажна и отровна ко змијски ујед, уточио нашој премилостивој Земљаној влади...” (Исто: 104).

Када је реч о Кочићевом богатом изразу, ваља истаћи да његово језичко осећање сеже даље и дубље од усмене епске традиције, а то је видљиво у једној карактеристичној цртици *Из старосџавне књиџе Симеуна Ђака*, у којој писац оживљава дух старог српског језика средњовековних књиџа, успостављајући тако један симболички мост између древних, у свести тадашњих људи митских времена, и савременог језичког тренутка. Кочић кроз речи Симеуна Ђака оживљава речи *старосџавне* „љубављу задануте, свјетлошћу божањском озарене, крвљу списане и запечаћене, а тамјаном и измирном окаћене” (Исто:127), успостављајући тако живу језичку везу са древним српским рукописним делима, тим донекле занемараним, другим традицијским током српске књижевно-

сти, уз увек живу и изнова реактуализовану усмену традицију и показује ретко језичко осећање целине и целовитости целокупног српског књижевног наслеђа. На тај начин, иако дистанцу решава у иронијском кључу, он интуитивно превазилази последице *раша за српски језик и њравойис*, који је по речима нашег великог песника Миодрага Павловића „некада био жешћи него рат против Турака” (Павловић, 2010: 74), а цела једна вишевековна књижевна традиција на старосрпском и српскословенском језику, готово потонула у заборав. Може се чак рећи и да Кочић у одређеном смислу, цртицом *Из старославне књије Симеуна Ђака*, језичким изразом антиципира и српске песнике модернисте, који ће, наслањајући се на српско-византијску традицију, реактуализовати и плодотворно оживети ову линију српског наслеђа, складно је спајајући са модерним осећањем света и савременим егзистенцијалним питањима (Васко Попа, Миодраг Павловић, Љубомир Симовић, Иван В. Лалић).

Остајући веран сликању света кроз супротстављене дихотомije, Кочић и кроз језик својих јунака оцртава јасну и бескомпромисну линију раздвајања између наших и туђинских речи, нашег и окупаторовог језика, наглашавајући притом, не без хумора, разлику између блиставе лепоте народног духа сачуваног у богатом језику и наслага беживотне и често бесмислене туђинштине, која је претила да прекрије све оно највредније што је сијало кроз векове, а сачувало се у народном памћењу и језику. Зато Кочићеви јунаци све речи које симболизују *укојацију* изговарају изврнуто, алегорички, иронично, као *џалиџрай*, *лумера*, *џлаваша*, *џосџода*, *Земљана влада*, а када у *Суданији* оптуженици глуме прави суд и дају упутства једни другима како да буду уверљиви, сликовито показују и свој однос према језику власти која им суди: „Ти, Злојутро, бркљачи и добро заноси на швапски! Убацуј, што више мореш, њиовије ријечи у свој говор, ко на прилику, дапаче, с погледом, с обзиром, акопрем, даклен, дотично. Нек ти Ђико буде и мушко и женско, кад говориш. Мијешај једно с другим.” (Кочић, 2016: 241) У колонизованој отаџбини, језик је за Кочића био последња линија одбране националног идентитета, последња ствар која се није смела препустити непријатељу, последња тачка слободе, наде и имагинације, и зато је, по сведочењу савременика, у Сабору викао на сав глас: „Можете нам одузети све, али језика свога вам не дамо!” (Ђуричковић, 2015: 58)

У вечитој борби добра и зла, зло поприма нове појавне облике, узима различите, непрепознатљиве маске, а Кочићеви јунаци се са аустроугарском *укојацијом* суочавају и са једним новим обликом које зло поприма, а то су судови и тамнице, те стални процеси које нова власт води против непококрних и новим законима ненавикнутих крајишких људи. Оно што поетска имагинација пишчева види иза појавног облика оличеног у

судству аустроугарске царевине, јесте оно што представља нови, опаснији вид зла, а то је невидљива, бирократизована и безлична машинерија управљања људима и свим видовима испољавања њихових живота. Та апстрактна и невидљива сила, толико различита од обесних и видљивих турских ага и бегова, заоденута у рухо безличне и објективизоване правде која свима, наводно, суди једнако и непристрасно, „по слову закона“, изнедрила је и дело једног од најзначајнијих модерних светских писаца Франца Кафке, не случајно поданика Ка-унд-Ка монархије. Егзистенцијална језа пред безличним и невидљим злом, нашла је свој израз у Кафкином *Процесу*, а касније код нас у Андрићевој *Проклетој авлији*, док је Кочић своју непошtedну борбу са невидљивим злом водио игром језика и духа, исмевајући га, иронијски га преокрећући и преименујући речи-симболе који су га представљали. Тако се он, интуитивно, попут древних магијских бајача, захватајући из митске ризнице колективног памћења, неуморним језичким обртима борио са силом, која се у народној традицији ни не именује, да се не би призвала, него се зове *нейоменик*. Премештајући борбе својих јунака у судницу, Кочић је изградио основни симбол свог целокупног дела: у контрасту и конфронтацији, у прећутном рату два света, две концепције живота, два поимања стварности, јунаци његових дела су се судили и осуђивали са две крајње позиције поимања људске правде и слободе. Са једне стране наступала је колонизаторска власт, туђинска, безлична, са привидом легитимитета који јој дају закони које је сама створила, а са друге стране окупирани народ са исконским осећајем правде и слободе, са неписаним законима људским и божанским, који се не мењају са променама власти, већ трају у људским срцима. Тај сукоб, налик античким трагичним сукобима, не разрешава се увек победом исконске правде, али борба против неправде заоденуте у рухо правде, даје смисао људском бивствовању. Управо о тој и таквој борби за смисао људског постојања, сагорео је без остатка велики и бескомпромисни Кочићев дух.

Сто година после Кочићеве смрти, тешко је не увидети одређене аналогije са временом у коме је он живео и процесима који се данас дешавају на истом простору и са истим народима о којима је приповедао у свом делу. Уколико поштујемо Кочићево књижевно и људско наслеђе, морамо се запитати у каквом је стању данашњи српски језик, на којим основама је изграђен и какав је наш данашњи културни и национални идентитет, колико самосвести је остало у данашњим *Србовима*, какве је последице оставио Калајев програм стварања бошњачке нације у БиХ и да ли је то само лекција из историје. Очигледност аналогije између слике безличног бирократског апарата и данашње наднационалне администрације и тежње невидљиве власти да контролише и утиче на све поре људског

живота, није потребно посебно образлагати, али ако посматрамо ове процесе из угла језика као израза виталних сила једне заједнице, онако као је Кочић визионарски узвикивао, лако ћемо уочити промене које не би промакле његовој бриткој сатири. Обезличена терминологија идеологије људских права и политичке коректности, те продор туђица у националне језике, делују нам данас као наставак свеопште колонизације људског духа којој су се Кочићеви јунаци онако оштроумно супротстављали, а ћесарски *йалийрайи* као њихова шрва и донекле комична претходница. То нас наводи на закључак да је књижевност, она коју стварају даровити и велики писци попут Петра Кочића, заиста у стању да укаже појединцу, залуталом у шуми историјских и друштвених неправди, којих ће изгледа бити док је света и века, на пут истинске правде и исконске слободе људског бивствовања у вечно слободним просторима људског духа. О томе је писао и животом сведочио Петар Кочић.

Литература:

- [1] Andrić, Ivo(1986): *Zemlja, ljudi i jezik kod Petra Kočića*, Sabrana djela I. Andrića; Сарајево: Svjetlost.
- [2] Бегић, Мидхат(2016): *О српским џисцима XX века*; Андрићград: Андрићев институт.
- [3] Вулин, Миодраг М. (1991): *Ошацибина I: моноџрафија*; Сарајево: Свјетлост.
- [4] Вучковић, Радован (1989): *Ог Ђоровића до Ђојића*; Сарајево: Ослобођење.
- [5] Дучић, Јован (2008): *Петар Кочић, Моји саџуџници, Књижевна облиџа*, Сабрана дела у седам књиџа, приредио Новица Петковић; Београд; Штампар Макарије.
- [6] Ђурић, Војислав(1965): *О књижевности: сџудије, есеји, криџике, чланици: Петар Кочић*; Београд: Завод за издавање уџбеника Соџијалистичке Републике Србије,.
- [7] Ђурићковић, Дејан (2015): *Књижевност и њено тумачење*; Сарајево: Prosvjeta.
- [8] Кочић, Петар (2016): *С џланине и исџод џланине*; Бања Лука: Народна и универзитетска библиотека Републике Српске/Службени гласник Републике Српске.
- [9] Максимовић, Горан (2005): *Свијетш и џриџа Петра Кочића*; Бања Лука: Бесједа.
- [10] Павловић, Миодраг (2010): *Анџолоџија српскоџ џеснишџва (XI до XX век)*; Нови Сад: Издавачки центар Матице српске.
- [11] Палавестра, Предраг (1965): *Књижевност Младе Босне*; Сарајево: Свјетлост.
- [12] Палавестра, Предраг (1986): *Исџорија модерне српске, књижевности. Злаџно доба (1892-1918)*; Београд: Српска књижевна задруга.
- [13] Поповић, Ранко (2016): *Сџоџодишњи џомен Петру Кочићу*, предговор у: *С џланине и исџод џланине*; Бања Лука: Народна и универзитетска библиотека Републике Српске/Службени гласник Републике Српске.
- [14] Секулић, Исидора (1959): *Петар Кочић, Оџлеги*; Нови Сад/Београд: Матица српска/Српска књижевна задруга.
- [15] Симић, Перо (2003): *Са шајкаџом у џроб*; Београд: „Новости”, 27. 8. 2003.
- [16] Скерлић, Јован (1955): *Писци и књиџе III*; Београд: Просвета.
- [17] Ђоровић, Владимир (1953): *Босна и Херџеговина*; Бања Лука/Београд: Глас Српске/Арс Либри.
- [18] Чубриловић, Бранко (1953): *Петар Кочић*; Сарајево: Свјетлост.

Assistant Professor Maja Radonić, PhD
Faculty of Culture and Media
„John Naisbitt” University
Belgrade

PETAR KOČIĆ, OUR CONTEMPORARY

Summary: *In the presentation of Petar Kočić's life and literary path, this paper pictures a portrait of one of the most talented narrators of modern Serbian literature and a great fighter for national and social justice, also a tireless representative of the oppressed and disenfranchised. With an overview of the most important interpretations of Kočić's work, this paper points to the polarised view of the world, which finds its accurate reflection in his literary work, where consistently implemented symbolic dichotomies are found in pairs such as modern - patriarchal, mountain (freedom) and the city (slavery), or old-new, where the scale of values is always on the side of the past, old-fashioned, honest, that is, before the colonisation and the arrival of foreign rule. However, the spiritual space has always been the freest space of human activity, so resourceful Kočić's highlanders gain their victories over „Mr. Big Shots“ right there in the free play of spirit, which finds its reflection times in a bright, times in a bitter humour, but primarily in ecstatic and rich Kočić's language, full of creative and vital force.*

Keywords: PETAR KOČIĆ, SHORT STORY, LANGUAGE, HUMOUR, SATIRE, POLARISATION, REBELLION, FREEDOM.